

JUAN PECOURT

La fi dels intel·lectuals?

Els intel·lectuals, entesos com un grup social amb certs interessos comuns i capacitat d'acció coordinada, constitueixen un dels agents més esquius de la modernitat. Els seus contorns són difícils de traçar i les seues propietats depenen, en gran mesura, dels contextos nacionals d'origen. D'aquesta manera, és problemàtic equiparar els representants del cercle de Bloomsbury amb els intel·lectuals revolucionaris de la Rive gauche o els intel·lectuals liberals de les universitats de la Ivy League. Però, malgrat la diversitat, tots ells comparteixen algunes característiques essencials: es tracta d'actors socials dedicats a la producció de coneixement que, al mateix temps, s'interessen pels conflictes polítics de la seua època i tracten d'influir-hi. Més enllà d'aquestes pautes generals, les propietats específiques del coneixement generat, o les modalitats de l'acció intel·lectual, seran divergents i fins i tot contradictòries. De fet, en alguns països el terme «intel·lectual» designa un grup privilegiat i respectat de la societat (com a França) mentre que en altres pren un caire irònic i fins i tot pejoratiu (com a Anglaterra). Malgrat totes aquestes dificultats, hi ha un cert consens que, entre els diferents actors que participen en el procés polític, els intel·lectuals (en les seues diferents formes i modalitats) han assumit un paper molt rellevant al llarg del segle XX.

Juan Pecourt (València, 1974) és doctor en Ciències Polítiques i Sociologia per la Universitat de Cambridge i professor de Sociologia a la Universitat de València. És autor, entre altres, de *Los intelectuales y la transición política* (CIS, 2008) i, amb Josep Picó, de *Los intelectuales nunca mueren. Una aproximación sociohistórica, 1900-2000* (RBA, 2013)

UNA BREU GENEALOGIA

A principis del segle XX, no gaire temps després de la popularització del terme «intel·lectual» amb l'afer Dreyfus i el pamflet d'Émile Zola *J'accuse*, l'escriptor Julien Benda, considerat un dels primers teòrics que defineixen la funció social dels intel·lectuals, ja els cantava les absoltes. Per a Benda (1995 [1927]), els intel·lectuals havien traït la seua missió i s'havien deixat portar per les passions polítiques de l'època, és a dir, s'havien involucrat en la lluita de classes i en els conflictes nacionals que durant aquells anys assolaven Europa. Conseqüentment, havien renegat de la seua autonomia i de la recerca desinteressada de la veritat. Segons Benda, la màxima de l'intel·lectual havia de ser «el meu regne no és d'aquest món», és a dir, no s'havien d'alinear amb cap posició política específica i s'havien de dedicar exclusivament a la seua vocació. L'acció intel·lectual, pensava Benda, s'havia de fer des d'una autonomia total respecte als conflictes polítics del present, i des de la solitud de l'escriptori.

Tot i els laments de Benda, l'intel·lectual ha recorregut tot el segle XX i ha acompanyat les grans revolucions polítiques i socials del període. En el camp marxista, van sorgir múltiples teories al voltant de la funció social de l'intel·lectual, entre les quals destaca la idea de l'«intel·lectual orgànic» d'Antonio Gramsci (2010 [1926-1937]). El pensador italià es posiciona en els antípodes de Benda i situa l'intel·lectual en el centre dels combats polítics contemporanis. Estableix una clara distinció entre l'«intel·lectual tradicional», que reivindica l'autonomia del pensament i l'aïllament social, i l'«intel·lectual orgànic», que es vincula als interessos de les classes socials subalternes i desenvolupa un projecte hegemònic perquè aquestes puguin accedir al poder. Per a Gramsci, la pretesa autonomia de l'intel·lectual tradicional era una estratègia ideològica, abillada amb el vestit filosòfic de l'idealisme, que ocultava l'associació directa dels intel·lectuals amb les classes dominants. Des d'una perspectiva més ancorada en l'anàlisi sociològica, Karl Mannheim (2004 [1934]) va identificar l'aparició de l'«intel·lectual desclassat» en les societats modernes. Es tracta d'un actor que no forma part dels blocs socials antagònics, la burgesia i el proletariat, sinó que es troba en un espai intersticial entre tots dos. El fet que els intel·lectuals no formen part de cap classe social, i que el seu reclutament siga molt divers, els permet observar la realitat amb una objectivitat que no és accessible als membres de les classes socials en conflicte. En aquest sentit, el desclassament els atorga una identitat de grup i una missió específica en la societat moderna.

Els intel·lectuals van mantenir una posició central en l'arena política durant el període de la Guerra Freda. Els intel·lectuals marxistes van assentar la seua crítica

total del capitalisme i, amb diferents gradacions i intensitats, van donar suport a les revolucions socialistes del bloc comunista. La intel·lectualitat marxista va ser especialment influent a França o Itàlia, on el món de la cultura tendia a oposar-se a les estructures estatals i a l'economia de mercat. Sartre, exemple paradigmàtic de l'intel·lectual crític de la Guerra Freda, fa una interpretació pròpia del marxisme, dins de la seua concepció de l'existencialisme, i del paper social dels intel·lectuals. La radicalitat de la confrontació de Sartre contra el capitalisme i la democràcia liberal es va plasmar en els seus escrits de *Les Temps Modernes*, en les seues novel·les i obres de teatre, però també en accions concretes com el rebuig del Premi Nobel en 1964. Per contra, els Estats Units es van convertir en el paradís de l'intel·lectual liberal, acomodats en l'economia capitalista i la democràcia representativa. Autors com Daniel Bell (1960) deploraven el llenguatge políticament exacerbats dels intel·lectuals crítics i preconitzaven l'adveniment d'una nova era caracteritzada per «la fi de les ideologies». De forma similar a Benda, els intel·lectuals liberals nord-americans també s'oposen a l'exaltació de les passions polítiques de l'època.

Els anys seixanta van ser un període de grans transformacions socials, on els intel·lectuals també van tenir un paper destacat. Durant el període de la Guerra Freda, les classes socials, el socialisme i la revolució havien estat l'element central de disputa (Aron, 1955). Els intel·lectuals revolucionaris defensaven la tesi marxista de l'explotació classista, de la dominació de la burgesia sobre el proletariat. Per contra, els intel·lectuals liberals defensaven que el desenvolupament econòmic i la creixent societat de consum estava creant una societat sense classes on les eines de l'anàlisi marxista ja no tenien sentit. Analistes com Seymour Lipset (1960) o Robert Merton (1968) preferien referir-se a l'estatus, en lloc de la classe social, com l'element essencial per a entendre la diferenciació social de la modernitat. Tanmateix, en els anys seixanta van emergir noves lluites socials fins llavors en l'ombra per la força del conflicte de classes, especialment el feminisme i l'anticolonialisme. L'intel·lectual crític que, almenys als Estats Units, no hi havia tingut veu, va emergir com a referent de les noves revolucions socials del període. La pensadora francesa Simone de Beauvoir (1968 [1949]) es va convertir en un referent de la revolució feminista; de la mateixa manera, l'escriptora nord-americana Betty Friedan (2009 [1963]) va impulsar la presa de consciència política de les dones als Estats Units. Alhora, Frantz Fanon (1961 [2010]) va emergir com un referent de la revolució anticolonial, en el moment en què els països europeus estaven perdent les últimes colònies d'ultramar. Al costat d'ells, al caliu de la revolució contracultural dels seixanta, Noam Chomsky (1969) criticava l'imperialisme americà i el caràcter reaccionari dels intel·lectuals contemporanis, assenyalats com els «nous mandarins».

CRISI I CANVI

Possiblement els anys seixanta són el moment més important de la concepció humanística de l'intel·lectual. Els intel·lectuals participen en les grans revolucions socials i assoleixen un prestigi i una visibilitat que no tenien anteriorment. Sartre, Beauvoir, Chomsky, Foucault i altres, assoleixen un estatus i reconeixement similar a les grans estrelles del *rock-and-roll*. Ara bé, mentre els intel·lectuals s'implicaven en els conflictes socials i eren reconeguts pels seus contemporanis, es produïen canvis socials profunds en el camp mediàtic i acadèmic que condicionaran el seu futur i els abocaran a una profunda transformació. En certa manera, el moment culminant dels intel·lectuals crítics, tal com foren definits durant el període de la Guerra Freda, és també el seu cant del cigne.

Dels mitjans escrits als mitjans audiovisuals

D'una banda, és important ressenyar canvis importants en el paisatge mediàtic. La figura de l'intel·lectual tradicional està clarament associada al naixement de la premsa de masses. Émile Zola va publicar el seu cabdal «J'accuse» al diari *L'Aurore* i tots els manifestos i peticions que es van signar posteriorment es van publicar a la premsa de masses. Des dels seus orígens, l'intel·lectual ha estat un agent mediàtic, que es posiciona estratègicament en els mitjans (sobretot impresos) per accedir a públics majoritaris (Xerri, 1990). Tanmateix, des dels anys cinquanta, la premsa escrita va haver de competir amb els nous mitjans audiovisuals, que proporcionarien noves formes de visibilitat. Tot i que, al principi, la premsa tradicional va conservar un prestigi que la televisió no podia aconseguir, amb el temps la televisió va adquirir el reconeixement cultural i va esdevenir un instrument essencial per accedir al gran públic. L'imperi de la televisió suposarà greus dificultats per a una intel·lectualitat socialitzada en la cultura escrita i incapaç de comprendre els nous paràmetres de la cultura de la imatge. En poques paraules, els nous intel·lectuals hauran d'aprendre d'Elvis Presley per mantenir la seua influència social, una cosa difícilment acceptable per a molts representants de l'alta cultura.

De les comunitats bohèmies a les institucions universitàries

De la mateixa manera que l'origen i l'esplendor dels intel·lectuals està associat a l'auge de la premsa escrita (revistes intel·lectuals, premsa diària, etc.), també depèn del desenvolupament de les comunitats bohèmies de la modernitat. La bohèmia es caracteritza per la desestructuració social i l'esperit contestatari, per un clar desinterès respecte a les institucions polítiques i les normes socials establertes. A París, Londres, Berlín, Nova York i altres grans ciutats occidentals, es van desenvolupar,

des de finals del segle XIX, comunitats bohèmies que van funcionar com a veritables incubadores de l'acció intel·lectual. Els intel·lectuals crítics se socialitzaven i aconseguien el reconeixement en aquests ambients restringits, abans de ser reconeguts pel gran públic. El seu posicionament crític estava directament relacionat amb el rebuig de les trajectòries institucionals, dels premis i els honors (de nou, recordem el rebuig del Premi Nobel per part de Sartre, exemple paradigmàtic d'una ètica bohèmia paral·lela). No obstant això, a partir dels anys seixanta, es va produir una creixent institucionalització dels intel·lectuals crítics i, consegüentment, un canvi radical de la seua funció social (Jacoby, 1987). Els intel·lectuals crítics d'antany van acceptar ingressar en les grans burocràcies culturals i educatives de la modernitat, i van assumir amb això l'erosió progressiva del seu potencial crític i la seua capacitat de qüestionar l'*establishment*. Molts d'aquests escriptors, que anteriorment vivien dels seus textos, es van instal·lar als campus universitaris i van cedir la seua autonomia a canvi d'un sou estable.

De la cultura d'avantguarda a la cultura de masses

Aquests processos de caràcter estructural s'han vist acompanyats de canvis interns dins el camp intel·lectual, de la impugnació del cànon cultural i de la posició de l'intel·lectual en la societat. A partir dels anys seixanta, la revolució de la cultura pop va trastocar la jerarquia clàssica de les disciplines humanístiques i va reivindicar el valor de formats culturals anteriorment repudiats: còmic, cinema, fotografia, publicitat, etc. (Huyssen, 1986). Representants del món de l'art, com Andy Warhol, transcendeixen el cànon artístic recorrent a les tècniques estandarditzades de la publicitat i la producció en sèrie. Paral·lelament, al món literari, autors com Tom Wolfe o Truman Capote desafien el cànon literari tradicional en el seu intent de fondre la literatura amb el periodisme. El gust kitsch, que per als analistes culturals hereus de l'Escola de Frankfurt, com Clement Greenberg, era la pitjor versió del gust cultural, es convertirà en la seua manifestació més sofisticada, gràcies als escrits dels nous crítics culturals, com Susan Sontag. Tots aquests canvis modelaran les formes de reclutament de la comunitat intel·lectual: els seus membres ja no procediran exclusivament de les disciplines humanístiques tradicionals (literatura, filosofia) sinó que seran reclutats, de forma creixent, en els sectors ascendents del món cultural.

Aquestes transformacions socials han portat molts autors a considerar l'intel·lectual una figura arcaica que no té cabuda en la societat contemporània. A França, a principis dels vuitanta i coincidint amb la mort de Sartre, Jean-François Lyotard (1984) va anunciar la defunció de l'intel·lectual. L'autor francès relaciona els intel·lectuals amb els impulsors de les grans narratives que van dominar la modernitat.

En el nou context postmodern, segons Lyotard, les grans narratives han perdut sentit, i per tant els encarregats d'elaborar-les ja no tenen cabuda en la societat. En aquesta mateixa època, als Estats Units, Russell Jacoby (1987) certificava la fi dels intel·lectuals i assegurava que l'expansió del sistema universitari havia produït tota una plèiade d'especialistes desinteressats pels debats de l'esfera pública, centrats només en l'èxit de les seues carreres acadèmiques. Des de Gran Bretanya, Paul Johnson (2007) llançava una crítica molt més àcida i amarga contra els intel·lectuals, centrant-se en les seues vides privades i contraposant la virtuositat del seu discurs públic amb la sordidesa dels seus comportaments íntims. La seua obra era un atac sense concessions a la legitimitat de l'intel·lectual en el món modern.

LES TIPOLOGIES CONTEMPORÀNIES

Els canvis suara esbossats transformen completament la funció social de l'intel·lectual. El que per a alguns estudiosos és la fi dels intel·lectuals, per a altres és un moment de redefinició i canvi en el nou paisatge de la societat postindustrial i postmoderna. Michel Foucault i Zygmunt Bauman han aportat les interpretacions més influents de les noves formes d'acció intel·lectual en la societat post-68. Com molts predecessors, Foucault (1980) qüestiona la idea de l'intel·lectual tradicional, però introdueix elements nous. A l'intel·lectual clàssic, o el que ell anomena l'«intel·lectual universal», hi contraposa l'«intel·lectual específic». L'intel·lectual universal, l'exemple paradigmàtic del qual en seria Sartre, s'atreveix a opinar sobre qualsevol tema, fins i tot d'aquells que es troben molt allunyats de la seua àrea específica de coneixement. L'intel·lectual específic, en canvi, es limita a posicionar-se políticament en aquelles àrees que formen part de la seua competència professional. Un exemple d'intel·lectual específic seria el físic Walter Oppenheimer, que va iniciar una campanya internacional en la qual van participar nombrosos físics per a evitar la proliferació nuclear. A diferència de l'intel·lectual universal, que sovint es comporta com un veritable amateur, perquè opina sobre assumptes sobre els quals no té competències concretes, l'intel·lectual específic es posiciona respecte a temes que coneix en profunditat i sobre els quals té competències expresses.

Per la seua banda, Bauman (1987) realitza un desplaçament teòric similar al de Foucault, que pretén sobretot qüestionar les pretensions totalitzadores (o, en la seua terminologia, «legisladores») dels intel·lectuals de postguerra. Si l'«intel·lectual legislador» pretén transformar el món i adaptar-lo a una planificació racional prèviament establerta, l'«intel·lectual intèrpret», de manera molt més modesta, s'ha de limitar a fer tasques de traducció en el context de les societats multiculturals avançades, a facilitar la comunicació i l'entesa entre les diferents comunitats

culturals i nacionals. Segons Bauman, el gran problema de les societats postmodernes és precisament la seua fragmentació cultural i d'identitats, raó per la qual resulta urgent trobar mediadors que faciliten la comunicació entre col·lectivitats i capaçs de superar els inevitables conflictes que generen les distorsions comunicatives. Segons ell, els hereus de la intel·ligència clàssica serien les persones més adequades per a dur a terme aquesta tasca.

De formes diferents, Foucault i Bauman qüestionen la concepció de l'intel·lectual clàssic, present tant en les visions marxistes com en les liberals, per proposar models més específics d'acció intel·lectual. El qüestionament de l'intel·lectual clàssic coincideix amb una diversificació dels contextos socials en els quals es recluta la intel·ligència. Si tradicionalment els seus membres solien procedir de l'àmbit humanístic, i molt especialment de l'àmbit literari i filosòfic, el nou escenari en possibilita el reclutament en altres espais socials més relacionats amb la investigació científica, la cultura periodística o la cultura popular. Tot seguit perfilarem breument les característiques bàsiques de dos tipus d'intel·lectuals presents en les societats contemporànies, i en certa mesura competidors a l'espai públic: l'«intel·lectual acadèmic» i l'«intel·lectual mediàtic». Tots dos presenten trets diferencials respecte a l'intel·lectual humanístic que va caracteritzar el període de la postguerra, tot i que en són hereus i apel·len a la seua legitimitat per ser escoltats.

L'intel·lectual acadèmic

En la societat del coneixement actual les universitats han assolit una gran rellevància. Hi ha una crítica de llarg recorregut que qüestiona la participació pública dels acadèmics, a causa de l'especialització creixent i la competència interna entre els mateixos investigadors. Ara bé, tot i que el procés de fragmentació i aïllament és innegable, també han sorgit noves formes d'acció intel·lectual que estan directament ancorades en les institucions universitàries. Si els intel·lectuals clàssics solien dependre de la indústria editorial, i mantenien la seua autonomia gràcies a l'expansió de les indústries culturals durant el segle XX, els intel·lectuals acadèmics assumeixen les restriccions pròpies de la vida acadèmica, però utilitzen les esclatxes a l'abast per intervenir en els afers públics.

Possiblement els intel·lectuals acadèmics són els hereus més directes dels intel·lectuals clàssics: han perdut certa autonomia a causa de la seua inserció en entorns burocràtics, però en certs casos conserven l'esperit crític i contestatari que caracteritzava la comunitat intel·lectual. A més a més, mantenen un cert esperit avantguardista, la voluntat de situar-se en els fronts més avançats de la producció simbòlica, encara que això supose l'aïllament dels corrents socials hegemònics. Michelle

Lamont (1987), en un brillant assaig sobre les condicions socials de l'èxit acadèmic de Jacques Derrida, assegura que l'accés al reconeixement acadèmic generalitzat, i consegüentment la possibilitat de participar políticament des de l'acadèmia, depèn de tres condicions bàsiques: en primer lloc, l'acadèmic ha de generar un estil propi que siga clarament recognoscible dins de la comunitat intel·lectual; en segon lloc, ha d'estar situat en els corrents intel·lectuals hegemònics (durant molt de temps el neo-nietzscheanisme ha estat un trampolí idoni per assolir el mandarinet intel·lectual); en tercer lloc, ha de tenir la capacitat d'«etiquetar» el treball acadèmic perquè siga fàcilment accessible i consumible per al públic generalista (per exemple, la idea de la «desconstrucció»). Les grans figures acadèmiques de les últimes dècades, com Michel Foucault, Jacques Derrida, Pierre Bourdieu, Judith Butler, Slavoj Žižek, etc., compleixen sense dubte aquests requisits.

Els intel·lectuals acadèmics han estat molt influents en la renovació del discurs polític, tant en l'espai de l'esquerra com en el de la dreta. En l'espectre de l'esquerra, el marxisme tradicional (i les seues múltiples variants) centrat en les classes socials ha estat substituït, de forma progressiva, per les polítiques de la identitat. En gran mesura, aquesta renovació procedeix dels intel·lectuals situats en zones intersticials entre les humanitats i les ciències socials, i obeeix a la forma en què els acadèmics van respondre a la disrupció dels anys seixanta. En l'espectre de la dreta, hi ha els intel·lectuals associats a les disciplines econòmiques que van iniciar una revolució silenciosa en l'àmbit del pensament conservador, allunyant-se del tradicionalisme i del liberalisme clàssic, en favor d'una nova forma d'analitzar la societat, enfocada en la centralitat i l'absolutització del mercat, coneguda com a neoliberalisme. La revolució neoliberal tingué efectes polítics en cascada a partir dels anys vuitanta, quan aquestes idees esdevingueren hegemòniques i foren assumides per Ronald Reagan i Margaret Thatcher.

En els anys setanta, el pensament polític de l'esquerra va entrar en una fase d'esgotament a causa de la crisi del marxisme. Els intel·lectuals acadèmics van iniciar una tasca de renovació recurrent a les idees d'Antonio Gramsci i les noves teories de l'estructuralisme i el postestructuralisme. François Cusset ens ha proporcionat una lúcida anàlisi de l'expansió de les idees de la nova esquerra des dels despatxos universitaris europeus, principalment francesos, fins a la seua arribada als campus americans i la posterior difusió global. A grans trets, les noves perspectives es demarquen de l'anàlisi marxista de la societat, centrada en l'estructura econòmica, per reivindicar la dimensió simbòlica que condiona les accions individuals, aglutinant-la al voltant dels anomenats estudis culturals. Els estudis culturals reuneixen la influència de diversos corrents intel·lectuals europeus, sobretot alemanys i

francesos (Escola de Frankfurt, postestructuralisme, postmodernisme, feminisme i altres), i suposen una renovació de les humanitats tradicionals (filosofia, història, estudis literaris), molt influïts pel desenvolupament de les ciències socials (sociologia, semiòtica, antropologia). A més de difondre noves teories socials i noves metodologies de recerca, els estudis culturals han suscitat noves formes d'intervenir en l'esfera pública, així com noves temàtiques que són susceptibles de discussió pública, com els *postcolonial studies* (Spivak, Said, Bhabha), els *gender studies* (Smith, Chodorow, Butler) i els *queer studies* (Butler, Sedwick, Halperin) (Picó i Pecourt, 2013). A partir dels anys seixanta, quan el marxisme tradicional entra en crisi, els estudis culturals i el seu impuls de les polítiques de la identitat han permès la renovació del pensament de l'esquerra amb la multiplicació (i la consegüent fragmentació) de temàtiques i reivindicacions socials. El pensament de la dreta també va passar per un període de transformació, en aquest cas mitjançant la redefinició del liberalisme a l'entorn de la societat postindustrial. De Hannah Arendt a Daniel Bell, els intel·lectuals liberals de la postguerra es van enfrontar als intel·lectuals revolucionaris i van denunciar les brutalitats dels règims comunistes. Consideraven que els estats totalitaris, tant feixistes com comunistes, eren un perill per a la llibertat humana. Defensaven una variant de l'Estat del Benestar que assegurés les llibertats individuals en equilibri amb una economia de mercat basada en la defensa dels beneficis privats. La revolució del neoliberalisme es va produir en àmbits perifèrics i minoritaris, on van començar a combatre la idea de l'Estat del Benestar i l'economia mixta en favor del paper preponderant del mercat en l'organització social. L'Escola de Friburg (Eucken, Böhm, Rüstow, Röpke) va sorgir a l'Alemanya de postguerra per qüestionar el florent Estat del Benestar alemany. Considerava que l'Estat es devia retirar de molts espais socials per esdevenir una institució arbitral que assegurés el funcionament sense ensurts de les relacions comercials. L'Escola de Chicago (Becker, Friedman, Coase, Posner) va radicalitzar encara més la postura de Friburg en considerar el mercat com la forma idònia d'organització social. Els seus representants van assumir una mena d'«anarquisme conservador» que aspirava a destruir les estructures de l'Estat i expandir la lògica del mercat en tots els àmbits socials. Desenvoluparen el que anys més tard, el sociòleg Anthony Giddens, en els seus treballs sobre la «Tercera Via», denominaria el «fonamentalisme de mercat». En els últims anys, l'especialització creixent del món acadèmic ha dificultat el posicionament públic dels intel·lectuals. Les disciplines científiques són cada vegada més esotèriques i ha augmentat considerablement la dificultat per traduir-les a públics no especialistes. A més, com comenta Roger Kimball (1990), els antics intel·lectuals bohemis i revolucionaris han acabat a les universitats amb contractes in-

definites. Les vel·leïtats revolucionàries d'aquests *tenured radicals* resulten poc creïbles quan formen part d'un sector privilegiat de la societat. Davant d'aquestes crítiques, Amitai Etzioni (2006), Michael Buroway (2005) i altres, advoquen per la recuperació de la figura de l'intel·lectual en el context contemporani. Segons Buroway hi ha quatre formes de coneixement que són diferents però interdependents: el coneixement professional, el coneixement crític, el coneixement destinat a les polítiques públiques, i el coneixement públic. La necessitat de reactivar el coneixement públic, d'apropar la universitat a la societat, exigeix recuperar i actualitzar la figura de l'intel·lectual, adaptada als nous perfils de la societat postindustrial i digital. El cas de Thomas Picketty i l'immens èxit del seu llibre *El capital al segle XXI* torna a actualitzar, un cop més, el paper dels intel·lectuals acadèmics en l'esfera pública.

L'intel·lectual mediàtic

Els *mass media* tenen una influència decisiva en les característiques de l'acció intel·lectual, una influència que generalment ha passat desapercebuda per als historiadors i científics socials, més interessats en les configuracions ideològiques que no en les plataformes mediàtiques que en possibiliten la producció i distribució. L'hegemonia intel·lectual de Sartre al París de postguerra es va deure, entre altres factors, al control de la revista *Les Temps Modernes* i a la seua capacitat de decidir els prestigis intel·lectuals en el procés de selecció editorial (Boschetti, 1985). Repasant els treballs publicats a la revista, s'observa que hi predominen articles extensos i de gran densitat conceptual. Per exemple, en la memòria ha quedat la polèmica entre Sartre i Camus entorn del marxisme i la revolució, escenificada en les pàgines de *Les Temps Modernes*. La revista de Sartre no era una publicació de difusió massiva, però tampoc es tractava d'una publicació acadèmica a l'ús; era una revista intel·lectual orientada a un públic il·lustrat i interessat per les qüestions d'actualitat. Publicacions com *Les Temps Modernes*, i els seus equivalents en altres països com *New Left Review* a Anglaterra o *Cuadernos para el Diálogo* a Espanya, jugaven un paper fonamental en l'articulació de les comunitats intel·lectuals de postguerra i en les modalitats específiques d'acció intel·lectual.

La premsa diària, i posteriorment la televisió, van transformar completament les condicions del discurs intel·lectual. El discurs es redueix i es fragmenta, i l'esgrima conceptual que protagonitzaren Sartre i Camus esdevé impensable. La longitud dels articles d'opinió a la premsa es redueix, i el temps d'argumentació a la televisió s'escurça (Jacobs i Townsley, 2011). Alhora, l'intel·lectual perd el control sobre les condicions socials del seu discurs. En el període àlgid de la intel·ligència (que podríem situar d'una manera àmplia a la primera meitat del segle XX) els intel·lectuals

van assolir una gran autonomia gràcies al control dels mitjans. Els escriptors dirigien els mitjans de producció intel·lectual, i per això imposaven les seues condicions en la distribució de les idees. Sartre estava al capdavant de *Les Temps Modernes*, Perry Anderson conduïa *New Left Review*, Philip Rahv dirigia *The Partisan Review*, Joaquín Ruiz-Giménez portava els comandaments de *Cuadernos para el Diálogo*, etc. Amb la decadència de les revistes intel·lectuals i l'hegemonia de la premsa diària, els intel·lectuals començaren a perdre el control de la producció discursiva, i per tant capacitat d'influència en el discurs públic.

De tota manera, els intel·lectuals es van adaptar amb certa facilitat a la premsa de masses; encara que no la controlaven directament, la premsa s'ajustava bastant als formats bàsics de l'acció intel·lectual. En aquest sentit, pren una gran rellevància l'article d'opinió com a instrument d'intervenció en l'esfera pública. La seua adaptació a l'entorn televisiu, emperò, ha estat molt més difícil. Des dels anys cinquanta, les comunitats intel·lectuals van assumir el discurs crític de la cultura de masses, originari de l'Escola de Frankfurt i popularitzat pels teòrics de la *mass culture* nord-americans, que considerava la televisió un instrument del capitalisme destinat a alienar les ments individuals, a imposar formes de pensament homogènies, passives i acrítiques. Durant molt temps, els intel·lectuals es van negar a participar en la televisió, i si ho feien, ignoraven les regles específiques del mitjà. Fins als anys setanta, no van començar a adaptar-s'hi, van transformar l'estructura del discurs i la forma de presentar-se; van deixar enrere l'esnobisme i el distanciament irònic característic dels intel·lectuals humanístics (els «apocalíptics» denunciats per Umberto Eco) i van assimilar les maneres d'altres celebritats mediàtiques. Bernard-Henri Lévy va ser un pioner en la utilització avantatjosa del mitjà televisiu per difondre el seu missatge. Nous formats televisius com *Apostrophes* a França o *La Clave* a Espanya van facilitar la transició de l'intel·lectual lletrat a l'intel·lectual televisiu o mediàtic.

Posteriorment, l'hegemonia televisiva en el camp intel·lectual va tenir efectes insospitats: l'ascens del periodista com un actor central de la contesa intel·lectual. Quan els intel·lectuals van començar a dependre dels mitjans periodístics per difondre els seus missatges, els periodistes es van convertir, en un primer moment, en àrbitres de les reputacions intel·lectuals, i més endavant, en analistes de l'actualitat i creadors d'opinió per si mateixos. Serge July a *Libération*, Soledad Gallego-Díaz a *El País*, Polly Townbee a *The Guardian*, Enric Juliana a *La Vanguardia*, i molts altres, han d'assumir el paper d'intel·lectuals des del camp periodístic, entrant en competència directa amb els intel·lectuals clàssics procedents de territoris humanístics o científics. En la seua última etapa, Pierre Bourdieu parlava amb una

certa condescendència dels intel·lectuals/periodistes i periodistes/intel·lectuals, però certament els periodistes han esdevingut actors centrals del camp intel·lectual, i han exercit una influència sobre l'opinió pública que, en molts casos, no està a l'abast dels intel·lectuals clàssics. De fet, els debats televisius d'actualitat política sorgits amb el nou mil·lenni en diferents països (*La Sexta noche* a Espanya, *Dans l'Air* a França, *Face the Nation* als Estats Units), i que tenen un paper crític per modelar l'opinió pública, es caracteritzen per la presència dominant dels intel·lectuals-periodistes i per la presència residual d'intel·lectuals procedents d'entorns humanístics o científics. Així com els intel·lectuals acadèmics han estat criticats pel seu aïllament social i la seua inanitat política, els intel·lectuals mediàtics han rebut fortes crítiques per la seua complicitat amb el poder. Reprint el pamflet crític de Paul Nizan, Serge Halimi (2005) va publicar *Les nouveaux chiens de garde* on qüestiona amb duresa la funció social dels periodistes/intel·lectuals. Segons Halimi, els periodistes/intel·lectuals es presenten davant la societat com un «contrapoder», enfrontat als grans poders socials, tant polítics com econòmics. Aquesta funció de contrapoder es conrea de dues maneres diferents: d'una banda, es presenta una imatge dramatitzada, i fins i tot tràgica, de la lluita dels periodistes per la llibertat d'expressió, mentre s'ignoren els èxits i els conflictes d'altres col·lectius socials; d'altra banda, el codi deontològic és una altra manera de preservar la il·lusió del contrapoder periodístic. Tot i que es tracta d'un objectiu lloable, que imposa a la informació una vigilància particular, el mite de la deontologia periodística amaga la realitat que s'hi tracta d'un producte que es ven al mercat com qualsevol altre, i que està sotmès a les lleis mercantils com qualsevol producte del supermercat. Encara més, el mite de l'objectivitat periodística amaga la complicitat objectiva que hi ha entre els intel·lectuals/periodistes i els grups dominants de la societat, la seua funció de gossos guardians del poder. L'obra de Halimi exemplifica la pugna entre els intel·lectuals i els periodistes/intel·lectuals (o entre els intel·lectuals acadèmics i els intel·lectuals mediàtics) i la resistència dels segons a reconèixer els primers. Amb l'ascens de la cultura digital i les xarxes socials, possiblement hem entrat en un nou estadi dels intel·lectuals mediàtics; els contorns encara no són definibles amb certesa. La veritat és que la cultura digital ha revolucionat les característiques de l'acció col·lectiva, com van mostrar els exemples de les revolucions àrabs o el 15-M espanyol, la lògica de l'eixam es va imposar a les accions clàssiques guiades per líders carismàtics. Tanmateix, malgrat aquestes transformacions de l'esfera política per l'aprofitament dels instruments de les xarxes socials, encara no han sorgit estratègies mediàtiques ressenyables per a l'acció intel·lectual, basades en l'ús innovador de les xarxes socials. L'historiador francès Michel Winock (2010)

parla de l'aparició de l'*e-intel·lectual*, que establiria les seues bases a les xarxes socials, però es mostra incapaç de descriure les característiques bàsiques d'aquesta nova reencarnació de l'intel·lectual mediàtic.

CONCLUSIÓ

Quan es parla de la mort dels intel·lectuals es pensa en un determinat model d'intel·lectual: l'intel·lectual revolucionari d'esqueres d'inspiració parisenca. Ara bé, des de fa anys el món cultural francès plany la desaparició dels grans intel·lectuals i de la seua pèrdua d'influència al món. La genealogia que comença amb Zola, aconsegueix el seu moment àlgid amb Sartre i es perllonga amb Foucault, sembla haver arribat a la fi. Actualment no trobem a França, bressol dels intel·lectuals, representants que tinguen la influència dels seus predecessors. Però aquesta miopia possiblement és el resultat d'una certa descontextualització històrica. El «model Sartre» resulta tan poderós que segueix prenent-se com a exemple paradigmàtic per identificar els intel·lectuals del present. Però es tracta d'un exercici inútil. Actualment no existeixen intel·lectuals comparables als que van dominar la postguerra occidental. Els intel·lectuals s'han transformat i han pres noves cares. L'expansió constant dels sistemes universitaris, la desaparició de la cultura d'avantguarda, la transformació de les institucions mediàtiques i l'aparició de les xarxes socials, han afavorit una certa democratització de l'intel·lectual. L'intel·lectual clàssic (hereu del model francès) assumia una posició social elitista i privilegiada: no oblidem que els francesos es refereixen freqüentment als intel·lectuals amb el terme de *clercs* (clergues), com si l'intel·lectual modern hagués heretat el caràcter sagrat que tenien els clergues de les societats premodernes. Aquesta concepció del treball cultural i de l'acció intel·lectual resulta anacrònica en les actuals societats de la informació i el coneixement. La producció del coneixement s'ha democratitzat i les elits socials que ho produeixen i difonen s'han diversificat d'una manera que seria impensable en la primera meitat del segle XX.

Tanmateix, l'herència dels intel·lectuals clàssics continua vigent en la societat actual. Si entenem per intel·lectual aquella persona que assoleix prestigi en un àmbit específic del món cultural o científic, i que utilitza aquest prestigi per intervenir políticament en l'esfera pública —des d'una posició de relativa autonomia— enfront dels partits polítics tradicionals, hi ha en l'actualitat múltiples actors socials compromesos amb el seu temps. Poden procedir de l'àmbit de la filosofia acadèmica o de la literatura clàssica, però també de la mecànica quàntica o de la biotecnologia, del cinema de Hollywood o la música popular, del disseny de codi informàtic o de les últimes tendències artístiques. Siga quin siga l'origen, tots ells mantenen

el principi bàsic que va imposar Émile Zola amb el «J'accuse»: el reconeixement artístic, científic o literari atorga a l'individu plena legitimitat per intervenir en els afers polítics de l'esfera pública, encara que no provinga de l'esfera de la política professional. ◀

REFERÈNCIES

- ARON, Raymond (1955): *El opio de los intelectuales*, Barcelona, RBA, 2011.
- BAUMAN, Zygmunt (1987): *Legislators and interpreters: on modernity, postmodernity and intellectuals*, Cambridge, Polity Press.
- BEAUVOIR, Simone de (1968 [1949]): *El segon sexe*, Barcelona, Edicions 62.
- BELL, Daniel (2010 [1960]): *The end of ideology: on the exhaustion of political ideas in the fifties*, Nova York, The Free Press.
- BENDA, Julien (1995 [1927]): *La traïció dels intel·lectuals*, Alzira, Bromera.
- BOSCHETTI, Laura (1985): *Sartre et 'Les Temps Modernes'*, París, Minuit.
- BOURDIEU, Pierre (1997): *Sobre la televisió*, Barcelona, Edicions 62.
- BUROWAY, M. (2005): «For public sociology», *American Sociological Review*, vol. 70, pp. 4-28.
- CHARLE, Christophe (1990): *Naissance des intellectuels, 1880-1900*, París, Éditions de Minuit.
- CHOMSKY, Noam (1969): *American power and the new mandarins. Political and historical essays*, Nova York, Pantheon Books.
- CUSSET, François (2008): *French Theory. Foucault, Derrida, Deleuze y cia. Las mutaciones de la vida intelectual en Estados Unidos*, Barcelona, Melusina.
- ETZIONI, Amitai; Alyssa BOWDITCH (2006): *Public intellectuals: an endangered species*, Kanham (Maryland), Rowan and Littlefield.
- FANON, Frantz (2010 [1961]): *Los condenados de la tierra*, Madrid, FCE.
- FOUCAULT, Michel (1980): *Power/knowledge. Selected interviews and other writings 1972-1977* (edició de Colin Gordon), Harlow (Essex), The Harvester Press.
- FRIEDAN, Betty (2009 [1963]): *La mística de la feminidad*, Madrid, Cátedra.
- GRAMSCI, Antonio (2010 [1926-1937]): *Antonio Gramsci. Antología* (a cura de Manuel Sacristán), Madrid, Siglo XXI.
- HALIMI, Serge (1997): *Les nouveaux chiens de garde*, París, Liber. Raisons d'Agir.
- HUYSSSEN, Andreas (1986): *After the great divide: modernism, mass culture, postmodernism*, Bloomington, Indiana University Press.
- JACOBS, Ronald; Eleanor TOWNSLEY (2011): *The space of opinion: media intellectuals and the public sphere*, Oxford, Oxford University Press.

- JACOBY, Russell (1987): *The last intellectuals. American culture in the age of academe*, Nova York, Basic Books.
- JOHNSON, Paul (2007): *Intellectuals*, Chicago, Perennial, Ivan R. Dee.
- LAMONT, Michèle (1987): «How to become a dominant French philosopher: the case of Jacques Derrida», *The American Journal of Sociology* 93 (3), pp. 584-622.
- LIPSET, Seymour (1960): *Political man. The social bases of politics*, Garden City, Doubleday.
- LYOTARD, Jean-François (1984): *Le tombeau des intellectuelles et autres papiers*, París, Gallimard
- MANNHEIM, Karl (1987 [1929]): *Ideologia i utopia. Una introducció a la sociologia del coneixement*, Barcelona, Edicions 62.
- MERTON, Robert (1968): *Teoría y estructuras sociales*, Mèxic, FCE.
- PARSONS, Talcott (1969): «The intellectual: a social category role», en *On intellectuals: theoretical studies and case studies*, Nova York, Doubleday.
- PICÓ, Josep; Juan PECOURT (2013): *Los intelectuales nunca mueren*, Barcelona, RBA.
- SARTRE, Jean-Paul (1972): *Plaidoyer pour les intellectuels*, París, Gallimard. [*Defensa dels intel·lectuals*, trad. d'Albert Mestres, col. Breviaris, València, PUV, 2006.]
- SHILS, Edward (1972): *Intellectuals and the powers and other essays*, Chicago, Chicago University Press.
- WINOCK, Michel (2010): *El siglo de los intelectuales*, Barcelona, Edhasa.